

Bácsfainé Hévízi Józsa

Prohászcai lelkülettel – a hit szárnyain:

**Új kihívások és megoldási kísérletek a székesfehérvári
egyházmegyében és a budafoki egyházközségek
életében (1930-1970)**

című PhD értekezés tézisei

TÖRTÉNELEMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Dr. Fröhlich Ida DSc. Egyetemi tanár

Egyháztörténeti Műhely

Vezetője: Dr. Szovák Kornél

Témavezetők:

Pucilowski József
Egyetemi docens PhD

Horváth Miklós
Egyetemi tanár DSc.

2009. évben

I. rész. A kutatás előzményei, problémafelvetés

1945 után előbb az egyháztörténet-írás tárgyi, majd személyi feltételeit számolták fel.¹ A hazai történettudomány mintha megfeledezett volna a szociálpolitika hazai kezdeteiről s az egyházak szociális tevékenységéről; a rendszerváltásig ismeretlen maradt a szerzetesrendek, egyházközösségek ez irányú tevékenysége. A „kizsákmányoló, népnézó uralkodó osztály és az azt kiszolgáló papság” teóriájába nem illett bele a katolikus és protestáns egyházak parasztokról, munkásokról, városi szegényekről társadalmi összefogással megvalósuló szociális tevékenysége.

Gergely Jenő 70-es évektől a rendszerváltásig megjelenő egyháztörténeti munkáinak szemlélete hűen tükrözik a pártirányítás ideológiai követelményeit, míg a rendszerváltást követően alapvetően új szellemű tanulmánykötetekkel jelentkeznek, s ma az e témakörben folyó új kutatások egyik kezdeményezője az ELTE-n. Gyáni Gábor is megállapítja, hogy az 1980-as évek vége előtt alig esett szó a szociálpolitika múltjáról. Példaként említi a Ránki György szerkesztésével készült tízkötetes Magyarország történetének

---

¹ Gergely Jenő: Az egyháztörténeti kutatások helyzete és kilátásai a XVIII-XX. századi Magyarországgal kapcsolatban. in: *Fiatal egyháztörténészek írásai*. Szerkesztette: Fazekas Csaba, Lektorálta: Besenyei József és Zakar Péter. Miskolci Egyetem BTK Újkori Magyar Történeti Tanszék, Miskolc, 1999.

nyolcadik kötetét.²1988. decemberében a Református Teológia adott helyt a protestáns népőiskolai emlékkiállítás és konferencia számára, ahol e szociális mozgalmakról azok egykori vezetői tartottak előadásokat. A szakirodalomban az első részletes, kereszténymozgalmat tárgyaló könyv, a KALOT-ról szóló munka volt.³ Az egykori mozgalmászervezők visszaemlékezésével született meg az 1935-49 közötti időszak keresztényszocialista népmozgalmainak története *Félbemaradt reformkor*⁴ címmel. Tekintettel arra, hogy az egyházi szervezetek, egyesületek országos központjába, az Actio Catholicába begyűjtött anyagok Lénárd Ödön letartóztatása után eltűntek, a különböző egyházi mozgalmak tevékenységét csak a helyi anyagok átvizsgálásával, tehát helytörténeti kutatással lehet feltárni. Ilyen „szűz területnek” tekinthető a székesfehérvári egyházmegye „gyöngyszemének” tartott budafoki katolikus egyház tevékenysége szervezeteivel, csoportjaival, ily módon tehát az 1945 és 1970 közötti forrásainak helytörténeti és levéltári összegyűjtésével és feldolgozásával alapkutatót végeztem. Shvoy Lajos püspöknek és eddig az ismeretlenség homályában maradt kitűnő munkatársainak egyház szervező munkáját, valamint a hallgatásra vagy emigrációba

---

2 Gyáni Gábor: Szociálpolitika és jóléti helyzet a két világháború közötti Magyarországon. in: Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945). szerk. Szilágyi Csaba. Gondolat – Barankovics Alapítvány, Bp., 2008. 12. p.

3 Katolikus Legényegyletek Országos Tanácsa. Balogh Margit: A KALOT és a katolikus társadalompolitika 1935-1946. MTA Történettudományi intézete, Bp., 1998.

4 Félbemaradt reformkor 1935-1949. Róma 1990- Budapest 2005. Püski Kiadó. Szerk. Kovács K. Zoltán

kényszerített, egykor értékformáló budafoki családok áldozatos tevékenységét e munka kereteiben először tárom a nyilvánosság elé.

I. fejezet. (XIX - XX. század fordulója: Új szociális kihívások előtt a katolikus egyház) A XIX. század végén, a reformer Prohászka Ottokár püspök már megsejtette az értékhardozó hagyományos kis közösségek felbomlásához, a klasszikus erkölcsi normákat elvető társadalmi bomláshoz vezető folyamatot. Az országot érő kettős csapás (Trianon és a Tanácsköztársaság alatti diktatúra) ráébresztette a katolikus egyházat, hogy aktív szociálpolitikát kell folytatnia XIII. Leó pápa enciklikája szellemében. Prohászka Ottokár eszmerendszerén nőtt föl az ország reformpapsága, s az ő kezdeményezései értek be a 30-as évek megújuló pasztorációs tevékenységében éppen úgy, mint az egyházi autonómia 30-as évekbeli kiteljesedésében s a százarcú szociális gondoskodás egyházmegyei gyakorlatában.

A dolgozatban új megközelítésben vizsgáltam meg a székesfehérvári egyházmegyére különösen nagy hatást gyakorló Prohászka Ottokár zsidókérdéssel kapcsolatos nézeteit. Tovább gazdagítva a témakörrel kapcsolatban eddig megjelenteket, bemutatom hatását a 20-as 30-as évek szociálpolitikusaiba, papokra. A korabeli Európa legtöbb országában, így nálunk is a zsidó-keresztény erkölcsi felfogás különbözőségéről szóló vitacikkek áthatották a szellemi életet a 30-as években, de ez nem jelentett mást a hazai katolikus közírók számára, mint egy „etikai antiszemitizmust” azaz nem jelentett faji megkülönböztetést. Továbbgazdagítva az eddig megjelenteket,

bemutatom a kapitalizmus – zsidóság - liberalizmus azonosítás korabeli gazdasági gyökereit, és megjelenését Európában mindenütt, még a baloldali gondolkodóknál is. Másrészt vitatkozva azzal a közkeletű nézettel, hogy ezen eszmerendszerek szükségszerűen elvezettek a holocausthoz, bemutatom a Prohászkt követő Mezgár írásain és a vészkorszakban megnyilvánuló zsidók melletti bátor kiállása kapcsán, hogy az elméleti tévedés egy keresztény hívő embernél nem válthat ki fájgyűlöletet, de ugyanakkor törvényszerűen vezetett el a 40-es években a németekkel, nyilasokkal szemben való tevőleges kiálláshoz, a volksbunddal szemben vívott éles küzdelemhez. Külföldi egyetemeken szociológiát tanult jezsuiták, egyes dunántúli papok, püspökeik (Shvoy Lajos, Apor Vilmos, Mindszenty József) szövetségben a Teleki Pál körül kialakult munkaközösséggel, Kovrig Béla egyetemi tanárral, egy szilárd és az egyén felé követelményeket megfogalmazó keresztény értékrendszer alapján kezdték életkoruknak és foglalkozásuknak megfelelő közösségekbe tömöríteni *a családokat, felépíteni az önszabályozó helyi társadalmat*. Megkezdték minden társadalmi rétegben és foglalkozási csoportban a katolikus elit képzését vezetőképző előadássorozatokon, táborokban, munkásakadémián. Kutatási eredményeim megerősítették azt az álláspontot, hogy mindezt sokszor bizonyos kormányzati tényezőkkel szemben, egyesületeiket védve kellett tenniük.

Kutatásaimmal mélyrehatóan mutatom be Shvoy Lajos fehérvári püspök munkásságát, aki olyan papokkal vette magát körül, akik az egyházmegyei lap hasábjain hirdették a földkérdés sürgető

megoldását, és szociális reformokat követeltek. Megállapítottam, hogy felnőtt egy haladó, a földosztást, munkáskérdés megoldását kereső, viszonylag széles reformpapság Dunántúlon, akik Kerkaival, Aporral, Mindszentyvel, Shvoyyal együtt dolgozva már a 30-as évektől kezdeményezték a szükséges társadalmi reformokat felvállaló kereszténydemokrata párt életre hívását, s akik éppen 1944-1945 körül jutottak olyan pozícióba, hogy ezt megvalósíthassák. A munkáskérdést a szociáldemokráciával szemben, a pápai enciklikák szellemében, korporatív úton kívánták megoldani. Óva intették az olvasókat a fasizmus és náciizmus követésétől, s a vézskorszakban püspöki elnöklettel a különféle szervezetek és plébánosok mentették a zsidókat, üldözötteket. Shvoy Lajost regnumi tapasztalatai szinte predesztinálták, hogy az egész egyházmegyét annak mintájára önszerveződő egyházközségek rendszerévé fejlessze át. Ehhez a központban, Fehérvárott olyan agilis és magasan képzett személyekre volt szüksége, mint a tehetséges szervező, és lapszerkesztő, teológus Mezgár Lajos, aki az A.C. egyházmegyei igazgatója, a Katolikus Ifjómunkások Országos Egyesülete (KIOE) a Katolikus Legényegyletek Országos Testülete (KALOT), az Egyházközségi Munkás Szakosztályok (EMSZÓ), a HIVATÁSZERVEZET helyi főszervezője volt. A Hivatásszervezet működésére vonatkozó gyér adatokat sikerült fehérvári kutatásaimmal gazdagítani, és megvilágosítani jelentőségét a szakszervezeti mozgalomban Mezgár Fehérvárott levezetett sztrájkjai, bértárgyalásai bemutatásával. Szintén levéltári kutatásokkal tártam fel a korábban sikeres pénzügyminisztériumi

szakmai karriert befutó Czermann Antal országhatáron túlra is kiterjedő – eddig feledésbe merült - szociális és kulturális szervező munkáját: Ő Fehérváron alakította meg az ifjúsági csoportokat, egyesületeket irányító Egyházmegyei Ifjúsági Egyesületek Központját. Minden korosztályt átfogó kulturális és szociális munkát végző egyesületek, plébániai önkéntes szervezetek jöttek létre széles spektrumú intézményrendszerrel (óvoda, napközi tanoncotthon, cselédotthon, szegényház, kultúrotthon, üdültetés), amelyekben jobbra önkéntesek, szerzetesek dolgoztak – alacsony költséggel. A kutatási eredményeim e téren igazolták, hogy az eddig ismertnél jóval hatékonyabban dolgozott a püspöki kar irányítása alatti Actio Catholica az egyházmegyékkel karöltve, hogy kiszorítsa a Volksbundot a sváb ifjúság neveléséből: A pécsi és a székesfehérvári egyházmegyében sikerrel akadályozták meg 1940-től a Volksbund terjeszkedését a helyi papság és a tanítók bevonásával, a KALOT-tal együttműködve. Mezgár Lajos jellemzése szerint *Magyarországon az egyházközségek új rendszerét Shvoy alapozta meg.*

A *Quadragesimo anno* pápai enciklikában foglaltak gyakorlati megvalósításának igénye; a keresztényszocialista állam eszméje hatott számos vállalkozóra is: Továbbgazdagítva a témakörben publikáltakat (Weiss Manfréd, Csonka, stb), kibővitem a Nagykovácsyról ismerteket új adatokkal, feltárom a források alapján az üldözött Törley, Czermann (stb.) család eddig ismeretlen egyházközségi szolgálatát.

A II. fejezetben (*Budafoki egyházközségek története a II. világháborúig.*) a 20-as évekbeli kezdetektől mutatom be a

különböző katolikus szervezetek, csoportok tevékenységét. A lelkipásztori jelentésekből kitérnek, hogy mennyire nehéz az ateizmusba és apátiába süllyedt falusiakat, kis városiakat behívni a templomba. Poós Rezső budafoki apát számos csoportjával, s különösen a Keresztény Ifjak Egyesületével (KIE) messze kiemelkedik az egyházközségek közül.⁵ Az 1922-ben Prohászka Ottokár védnökségével megalakuló, és 20 éven át Czermann Antal vezetése alatt álló Keresztény Ifjak Egyesületének tevékenységét a munka keretei között tárom fel először. Shvoy idején megalakultak a KIE vidéki, majd a felvidéki csoportjai. Az alapító Czermann Antal legnagyobb szabású ténykedése kétségtelenül a Balatonudvari határában, a 30-as években alapított fűrdőtelep (ma: Balaton-Fövenyes) – amelynek a létesítési körülményeit, intézményeit levéltári és helyi források alapján feltártam. Antaltelepen az egyházi szervezetek tagjait, s a szegény barlanglakásokban sínylődő gyermekeket, vidéki gyerekeket nyaraltattak.

A Budafoki Ferences Mária Gondozó nővérek a szegények, betegek, és kisgyermek gondozását az Egri Norma rendszerében látták el Budafokon. Az írásos források vizsgálatával jutottam arra a következtetésre, hogy ez olcsóbb és hatékonyabb volt, mint a város fizetett alkalmazottaival működtetett szegényház.

A III. fejezetben (*A katolikus közösség a gazdasági és politikai átalakulásban 1945-46 között.*) bemutatom Mezgár – eddig csak

---

⁵ Lelkipásztori jelentések 1924-1926. Források a Székesfehérvári Egyházmegye történetéből III. kötet. Szerkesztette: Mózessy Gergely. Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, Székesfehérvár, 2008.

szájhagyományból ismert - plébánosi tevékenységét a levéltári, a helytörténeti és a peranyagok alapján. A háborús időkben az üldözöttek, zsidók védelmezője volt. Kutatási eredményeim is igazolták, hogy a proházskai szellemiségben felnövekvő új papi nemzedék a földosztás és a szociális reformok elkötelezett híveként új kereszténypartot akart. Mezgár – országos hírű szociálpolitikus pap - a 30-as évektől részt vett Shvoy küldötteként a kereszténydemokrata párt alapításának kísérleteiben és adott „otthont” a pártnak Budafokon. Vitatva az 1948-as korszakhatárt, kutatási eredményeim is megerősítették, hogy rögtön 1945-ben, a választásokkal eldőlt az egyház kiszorításának, a régi társadalmi elit felszámolásának kérdése a kommunisták számára: 1945-ben Mezgárt és Nagy Ferenc felsővárosi papot választották be az újjáépítés városi bizottságaiba. Mindketten korábban is a segélyezéssel, közélettel foglalkoztak. Most a szociáldemokrata és a kommunista képviselőkkel együtt dolgoztak, amíg a „kiszorítósdi” engedte. Megállapítottam, hogy az egyházmegye gazdasági ellehetetlenítésének trükkjei jóval az államosítások előtt, már 1945-ben elkezdődtek! Továbbgazdagítva a témakörrel kapcsolatban eddig megjelenteket, ezeket ismertetem: 1946-ban elkezdődött a svábok kitelepítése. A püspököt és a plébánosokat elárasztották a kitelepítéstől rettegő budafoki hívők kérvényei. A svábok a helyben maradás reményében sorra nyújtották be névmagyarosítási kérelmeiket a Belügyminisztériumnak. Még a nyilasok ellen bátran fellépő sváb származású papok is felkerültek e kitelepítendő listájára. Kutatási eredményeim is megerősítették, hogy a papság és a

püspökök mindent elkövettek az üldözött svábok, áttelepített magyarok érdekében. A kommunisták figyelték, hogy ki jár német nyelvű misére... Mezgár *rádöbbenve a híveit fenyegető veszélyre, beszüntette a német nyelvű misét.* - Felerősödött a svábok asszimilációja.

A IV. fejezetben (*Ideológiai és hatalmi harc lélektől lélekig. 1945-48*) bemutatom Shvoy püspök 1945 után nagy lendülettel meginduló – részleteiben eddig nem tárgyalt - egyházmegyei újjászervezési kísérletét. Konkrét feladatokat határoz meg a plébániai szakosztályok számára az iskolai nevelés, a szabadidő megszervezése és a hitbuzgalmi téren! Előírja, hogy minden *egyházközség* legalább *öt szülői értekezletet* tartson az 1945/46-os iskolaévben, ahol az iskolafenntartás jogi körülményeiről, a hitoktatás szükségességéről, gazdasági kérdésekről tájékoztassák a hívő szülőket. Minden szakosztálynak pontos feladatot ad. Felkéri a plébániák pénzügyi szakosztályait, hogy gondoskodjanak a templom, plébánia-, iskolaépület helyreállításáról. Még bizakodik a kormány ígérétében, hogy a kegyúri terhek megváltásaképpen földet fognak kapni.

Budafokon cserkészcsapatok, kongregációk, énekkarok, oltáregyletek, s a Szülők Szövetsége alakultak újjá. Egy 1945-ös rendelet a *Hivatásszervezetet* és az Egyházközségi Munkás Szakosztályt (*EMSZO*) *demokráciaellenes szervezeteknek*” minősítette. Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a munkásság érdekvédelmét a baloldali szakszervezeteknek akarta a KP teljesen átjátszani, s a vetélytárs katolikus szervezeteket ezért tiltotta be. Mindennek ellenére megpezsduült az egyházközség

élete, gyűjtéseket rendeztek évente, üdültették a rászoruló gyermekeit, hangversenyeket, színi előadásokat, bálakat, sportversenyeket, egyházközségi vacsoraesteket szerveztek. Szülői értekezleteket, és a tanítók értekezletét tartották meg a plébánián, hogy tájékoztassák a hívőket az egyház elleni küzdelem idején. Az igazoló eljárások, bélistázások, földosztás, a kegyuraságból fakadó pénzügyi támogatás megtagadása miatt a választások során egyre élesedett a konfliktus a Budafok Belvárosi egyházközséghez tartozó egykori elit és az új szociáldemokrata-kommunista városvezetés között. A KIE működését a többi jelentős országos ifjúsági szervezettel egy időben, 1946-ban betiltották, s a vagyonát államosították. A Katolikus Ifjómunkások Országos Egyesülete (KIOE) megszüntetése különösen fájdalmasan érintette az egyházközséget, mivel az a mostoha körülmények között felnövekvő munkásifjakat vonzotta tanoncotthonába. Ezek az intézkedések igazolták azon feltevésemet, hogy a baloldal nem hagyhatta, hogy az ifjúság és munkásság nevelésének irányítása ne az ő kezében legyen. 1947. márciusában már az egyház által üzemeltetett népkonyhát is bezáratták. Amint az Actio Catholica és a kormány között nézeteltérés támadt a Vöröskeresztes adományok elosztása miatt, Budafokon is megtámadták a helyi szervezetet és Mezgárt. Végül, ahogyan az egész országban, úgy Budafokon is leváltották a szervezet vezetését, hogy saját embereikkel oszthassák szét a nemzetközi segélyszállítmányokat. Miközben a pártpropaganda az üzemekben rendezett előadásokon a marxista világnézetet hirdette, már csak önerősítésért is meg kellett szervezni a keresztény

filozófusokkal, teológusokkal a saját akadémiai sorozatot. Erre Sik Sándortól a Barankovics-párt neves szakembereit hívták meg. Bemutatom a levéltári források és a korabeli cikkek alapján a kétségbeesett törekvést a templom, az iskola, s a kultúrház megvédelmezésére, a szervezeti élet kis és nagy alkukkal való megmentésére. A Szülők Közösségének harca a hitoktatás megtartásáért, s az iskolák államosítása ellen, vagy a hívők gyülekezetének tüntetés számba menő kiállása az 1947-es budafoki eucharisztikus napon - jelzik az 1945 utáni mindennapos küzdelmeket. S ugyanakkor láttatják s katolikusságban rejlő, a kommunista párttal helyi szinten szembeszegülő társadalmi erőt: Az eucharisztikus napot tudatosan az 1947-es választásokat megelőzően, a katolikusság megerősítésére szervezték Budafokon.

Az **V. fejezetben** (*A budafoki egyházközségi szerveződések, s a köréjük szerveződő helyi társadalomnak a szétzúzása*) bemutatom az Actio Catholica központi szervezete (személy szerint Lénárd Ödön) alá rendelt Szülők Szövetségének irányításával folyó küzdelmet az egyházi oktatási intézmények államosítása ellen. A szakirodalom eddig nem ismerte részleteiben Slachta Margit képviselőnő egyházközségekhez intézett levelét, s azt a szervezőmunkát, amellyel összegyűjtötte az iskolák államosítása ellen a tiltakozásokat a plébániáktól, hogy e leveleket aztán a parlamenti vitában mutassa fel. Pócspetri történetét ismerjük. Most Budafok katolikus értelmiségének 3 éves ellenállását bemutatva gazdagítom az egyháztörténetet az eddig rejtve maradt eseménysorral: Nagy Ferenc felsővárosi plébános vezetése alatt küzdött a Szülők Szövetsége a

helyi baloldali erőkkal. Nem egy esetben durva inzultusokra is sor került. Voltak, akik kitartottak, mások egzisztenciális nyomás alatt átálltak. Budafok végső erejét megfeszítve, titkon, anyagilag ellehetetlenítve, megfélemlítve, aláírásokat, igazoló jelentéseket gyűjtött szeretett és köztiszteletnek örvendő papjuk; Mezgár Lajos életének megmentésére, akit népellenes büntett elkövetésével vádoltak, s népbírósi tárgyalás elé állítottak 1948-ban. Kutatási eredményeim is igazolták, hogy Mindszenty mellett helyi szinten igen erős ellenállás és szinte szabadságharc zajlott le kezdettől a totalitásra törekvő helyi párt- és városvezetés valamint az autonóm szervezeteket demokratikusan tömörítő irányítási modellt védő régi vállalkozói, értelmiségi elit között. A régi elit a keresztény szociális modell továbbépítésével, az egyházszervezet mögé sáncolta el magát. Kutatásaim láttatják azt a párhuzamos harcot, amelyet egy részről Mindszenty mint egyházfő vív a baloldallal, helyi szinten pedig a plébánosok – Mezgár - és a katolikus hívők a helyi párt- és városvezetőkkel.

A **VI. fejezetben** (*Elsorvadás 1950-70 között*) az 50-es évek egyházellenes elnyomó rendszerét árnyaltabban mutatom be a pártbizottsági anyagok, a Háztörténet, és a személyes visszaemlékezések segítségével. PB-ülések jegyzőkönyveiből tárom fel a pártbizottsági módszereket: megfélemlítés a plébánia éjszakai látogatásával, a szentmisén elhangzó prédikáció, s az áldozók feljegyzése, a hittanra járó gyermekek megszegyenyítése, a hittanos gyerekek szüleinek a munkahelyének a kiértékelése, a vallásos pedagógusok elbocsátása, egyes volt egyházközségi képviselők

beszervezése a kommunista pártba, a népművelők kirendelése a hittanos családokhoz. A hittanra járók számát a pártbizottság rendszeresen bekérte, statisztikát vezetett róla. Az ifjúság körében eredményesen dolgozó hitoktatókat áthelyeztették, a körmenetek útvonalát lerövidítették, vagy egyáltalában nem engedélyezték. Az egyházi rendezvények (pl. bérmálás) idejére zajos ellenrendezvényeket szerveztek. A hittanra való beiratkozás idejét utolsó pillanatban módosították. Üldözték a titokban tartott hittanórákat, s a hittanoktatás alakulását iskolánként vizsgálták, felelőssé téve az igazgatót és a pedagógusokat, hogy készítsék a szülőket hitük megtagadására.

A VII. fejezetben (A budafoki értelmiség '56-os szerepvállalása) A budafoki 1956-os forradalmi eseményeket elsőként tárom fel folyamatában dolgozatomban. A vezetők az 1945 utáni átalakulásban, egyházak elleni küzdelemben félreállított, de a budafokiak megbecsülését kiérdemelt személyek, akik megakadályozták a népharag önbíráskodásba fordulását, s kísérletet tettek az önkormányzat 1945 előtti időkből ismert demokratikus megszervezésére. A szocializmusból kiábrándulva olyan baloldali értelmiségiek is a átállnak, mint az 50-es években egyébként komoly szakmai karriert befutó Vén Emil festőművész, vagy Vilt Tibor szobrász.

VIII. fejezet (*Az 1956-os forradalom pezsdítő hatása a hitéletre. 1957: visszarendeződés „adminisztratív” eszközökkel.*): A nagy megalkuvás időszakának tartott 60-as években Ásguti Ádám A „formális” békepapok útját példázza, aki különféle trükkökkel

játssza ki az egyházügyi előadó „éberségét”, hogy hivatását elvégezhesse, káplánjait megvédje, s menedéket nyújtson az üldözötteknek: Köztük volt dr. Gyéressy Béla és Oláh Ferenc pálos szerzetesek, 6 év börtön után Bolyos Ákos pálos szerzetes, a börtönből szabaduló regnumos Emödi László. megállapítható, hogy a proházai jóslat korunkra beteljesedett: A transzcendens értékorientáció kiiktatásával egy gátlástalan és műveletlen réteg helyi uralmát teremtette meg a kommunista párt, s magát az értékorientáló helyi közösséget robbantotta szét, amely ma nem képes szembeállni a globalizáció káros hatásaival.

Shvoy Lajos fehérvári püspök a 60-as évek végére magára maradt az állami önkénnyel szembeni küzdelmében. Papjai tisztelték, s erkölcsi magatartásáért hívei között nagy megbecsülésnek örvendett hajlott korában is, amikor egy-egy bérmlás alkalmával meglátogatta Budafokot.

II. rész. A kutatás módszere, anyaggyűjtés, módszerek

1) Kutatásaim alapjául a Budafok-belvárosi és a felsővárosi História Domus szolgált, továbbá a keresztlési, bérmlkozási anyakönyvek. A felsővárosi plébános figyelmességének köszönhetem a *Budafoki Ferences Mária Gondozó Nővérek Háztörténetét*. Rögzítik a keresztlések és bérmlkozások adatait, az egyházi év rendezvényeit, a zarándoklatokat, a nagyobb építkezések kiadásait és alakulását. Bemutatják a kis közösségek életét, esetleg utalnak az egyházközségi testületi ülésekre, tartalmaznak fényképeket és beragasztott

újságcikkeket. Itt olvasható a Braziliából érkezett levél, amely Mezgár utolsó éveiről, haláláról szól. Mindezt kiegészítik a különböző kiadványok, a közösségek, csoportok anyagai (Budafokon még jelentős német nyelvű, a liturgiához használatos kották, feljegyzések is tanulmányozásra várnak.)

2) A Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltárban (8000 Székesfehérvár, Városház tér 5.) kutathattam a Budafokra vonatkozó gyűjteményt, amely igen rendezett és könnyen kezelhető. Az 1943-as Canonica Visitatio az egyházközségek történetét, birtokviszonyait, a kegyuraság történetét, a kegyúri jogviszonyból fakadó kötelezettségeket részletesen ismerteti. Az 1945-48 közötti oktatással kapcsolatos anyag eltűnt; vagy azért, mert megsemmisítették, vagy azért, mert az államvédelem kiemelhette! Felhasználtam munkámban a plébánosok és a püspök közötti levélváltást, a plébánosi jelentéseket, az egyesületek életével kapcsolatos levelezést, az egyházmegyei ifjúsági központ jegyzőkönyveit, a képviselőtestületi ülések jegyzőkönyveit (a folyó ügyekről), a hívek kérvényeit, kapcsolódó jelentéseket, püspöki körleveleket, utasításokat, rendezvényekről szóló ismertetőket, felhívásokat, korabeli újságcikkeket, stb.

3) Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzik a XXII. kerület 1956-os anyagait. Ezeket kiegészítettem, illetve ellenőriztem a budafokiakkal, itthon és külföldön élő '56-osokkal készített riportok segítségével, s felhasználtam a helytörténeti anyagokat is.

4) Budapest Főváros Levéltárában az MDP és az MSZMP kerületi pártbizottsági üléseinek jegyzőkönyveit, a kitelepítésekkel kapcsolatos anyagokat, Budafok nemzeti bizottságának a fehérvári népügyészséghez írott levelét, városházi jegyzőkönyveket, a KIE vagyonának elkobzásáról szóló levélváltást tanulmányoztam. Itt őrzik a Budafoki Jászóvári Premontrei Gimnázium 1943-48 közötti iratanyagát. A Mezgár-per anyagát is itt leltem föl, amelyben megtalálhatók Mezgár benyújtott védekezése, s a budafoki és fehérvári értelmiségiek, vállalkozók és munkások mellette szóló nyilatkozatai, tevékenységére vonatkozó részletes visszaemlékezései. Ebben a peranyagban lelhetők fel a Magyar Szent Kereszt Egyesület plébános (ok) hoz írott típus-levelei, amelyben kérdőív kitöltését kérik egy-egy katolikus munkaszolgálatos segélyezése, és felszerelése céljából.

5) A Széchenyi Könyvtár Folyóíratárában és a Mikrofilmtárban a korabeli újságokat (Budafok Népe, Budai hírek, Budai krónika, Fehérmegyei Napló, Fehérvár, Új Fehérvár, Városok Lapja) vizsgálhattam át, s amelyek nagy segítséget nyújtottak Mezgár cikkírói és teológusi munkásságának megismeréséhez, a budafoki helyzet megértéséhez, a helyi politikai erőviszonyok árnyalásához. A könyvtárban leltem meg Mezgár szegénygondozásról írott módszertani segédkönyvecskéjét, valamint a Hivatásszervezet feladatairól írott ismertető füzetét, amelyeket idézek is a dolgozatban, továbbá a KIE alapításáról szóló könyvet.

6) Parlamenti Könyvtár: Czermann Antal képviselőre vonatkozó anyagokat, KIE – anyagokat, Shvoy és Czermann országgyűlési beszédeit tekintetem át.

7) A Budafoki Budai Nagy Antal Gimnáziumban tanulmányoztam át előde, a Premontrei Gimnázium itt őrzött évkönyveit, dokumentumait. A Felsővárosi Plébánia és egyházközség vezetése alatt működő Szülők Szövetsége levelezését Garbóczi László helyörténésztől kaptam meg, akinek ezúton is köszönetet mondok.

8) Oral History: Felkerestem a régi budafokiakat, az egyházközségi tagokat, az '56-osokat, a régi előkelő, a város életét befolyásoló családok leszármazottait és idős, egykori budafoki papokat.

III. Tudományos eredmények, továbbfejlesztési lehetőségek

A 30-as évek végére a KALOT, az EMSZO, a KIOE, a keresztény szakszervezetek, a Hivatásszervezet, a Szociális Misszió, a Katolikus Leánykörök Szövetsége (KALÁSZ), a Katolikus Dolgozó Leányok Országos Szövetsége DL, taglétszáma 500 és 800 ezer közötti létszámra tehető. Ehhez hozzáadva a cserkészlet, a különféle karitatív munkát végző szerzetesi vezetőségű közösségek (Egri Norma, Vincés-növérsek stb.) számát, megállapítható, hogy a civil társadalom a szociális és kulturális szervezésben, túlnyomó szerepet játszott (a protestáns szervezeteket is beleértve), s nélkülük a Trianon utáni gazdasági és szellemi leépülésből nem tudott volna felemelkedni az ország. Az ő lelkesítő irányításukkal társadalmi munkások ezrei végezték az idős-, a beteg- és a szegénygondozást, a tanoncok,

cselédek, az ifjúság nevelését. Kutatásaim alapján arra a következtetésre jutottam, hogy, mivel az állam költségvetéséből nem kerülhetett sor minderre az ország anyagi ereje híján, az egyház ez irányú tevékenységének értékelését méltatlanul mellőzte az utókor. Ma Angliában az Anglikán Egyház keretei között idős, nyugdíjas önkéntesek találják meg életük alkonyán is az alkotó élet lehetőségét a tanítás, idősek, betegek gondozása; a szociális és karitatív tevékenység útján, az államnak jelentős kiadást spórolva. Erdélyi tapasztalataim ugyanebben erősítettek meg; a hazai gimnáziumi tanári fizetéshez hasonló juttatást kapva, az adott kis közösség pszichológusi, falugazdász és népművelői funkcióit végzik a Székelyföldön. Vajon nem lenne olcsóbb és hatékonyabb nekünk is elhivatott „szociális munkásokkal” dolgoztatni, felelevenítve, modernizálva korábbi tapasztalatainkat?

Shvoy Lajos, Apor Vilmos, Mindszenty József, Varga Béla, Kovács Béla és Serédi Jusztinián hercegprímás, báró Apor Vilmos püspök, a zsidókat mentő Szent Kereszt Egyesület elnöke folyamatos kapcsolatban álltak a Teleki Pál körül kialakult munkaközösséggel, s Teleki fő szociálpolitikusával, a kolozsvári rektor Kovrig Bélával. A miniszterelnökség IV. osztályának a »nemzetpolitikai szolgálatnak« feladata Teleki valódi, németellenes politikájának szolgálata, a *német- és nyilas tevékenység* felderítése, az ellenük való védekezés.

Tovább gazdagítva a témakörrel kapcsolatban megjelent eddigi ismereteket, arra a következtetésre jutottam, hogy Teleki Pál miniszterelnök abban a tudatban, hogy a német és az orosz megszállás között kell lavíroznia, az egyház jól kiépített szervezeti

hálózatára támaszkodva kettős politikát kezdeményezett, évekkal Kállay előtt:

- 1) Észak-Edély visszacsatolása fejében a német követeléseknek engedve kidolgoztatja a III. zsidótörvényt (amit ugyanúgy, mint a megelőzőeket nem hajtanak teljesen végre), továbbá engedélyezi a hazai németiség volksbund alá tömörítését.
- 2) Ugyanakkor megszervezteti az id. Antal József vezetése alatt álló IX. ügyosztállyal a lengyelek és a lengyel zsidók mentését, létrehozza a miniszterelnökség IV. osztályát, a nemzetpolitikai szolgálatot: Ennek részeként az egyházi vezetők és szervezeteik terjesztik a titkos propagandaanyagot (Teleki saját, hivatalos politikájával szemben), és szervezik a maguk egyházi egyesületeivel, plébániai egyházközségeikkel az ellenállást a nyilas és a volksbund mozgalommal szemben; s a zsidómentést egyházszerkezeti szinteken Apor püspök és az Actio Catholica irányításával. Kutatási eredményeim kiterjednek ennek helyi megvalósítási módjaira, feltárva addig ismeretlen papi, püspöki életutakat, új adatokkal gazdagítva a kor ismert vállalkozóinak, személyiségeinek eddig ismert életrajzát. A helyi papság igen jelentős mértékű titkos tevékenysége csak az anyakönyvek, a visszaemlékezések, a História Domusok, és az egyházmegyei levéltárak további kutatásával tárható fel. Megállapítottam, hogy e helyi kutatások nélkül felemás képet alakítunk ki a holocaust idején tanúsított emberi helytállásról, az egyházközségek, a papság erkölcsi magatartásáról, a zsidómentés szervezetségéről. 1945-től a pénzügyi források elvonásával, az egzisztenciális nyomással, a szervezetek és potenciális támogatóik

folyamatos ellehetetlenítésével az egyházi autonómiát adminisztratív, rendőrségi eszközökkel számolták föl. 1948-ra befejeződött a társadalom keresztény elitjének szervezeti felszámolása, és emigrációba kényszerítése. Az 1964-es vatikáni megállapodás, a helyi pártbizottsági irányítású üldöztetések a keresztelések, hittanra járók, a hívők számának drasztikus (80%-ról 20% alá) csökkenését eredményezte. Tiszteletet érdemlő emberi és papi helyállásait tapasztaljuk helyi szinten (Budafokon) a teljes kiszolgáltatottságban, filléres gondok, idegörlő megfigyelés és megaláztatások között végezte igen sok pap hivatását.

IV. Megjelent publikációim e témakörből:

- ◆ Az ismeretlen segítő. (Nem mindenkiből halt ki az emberség a vészkorszakban.) in: *Magyar Nemzet*, 2004. Április 16. 4. p.
- ◆ Prohászka öröksége a fehérvári egyházmegyében – Mezgár Lajos, a társadalomforradalmár pap. in: *Valóság*, 2006. 9. sz.
- ◆ Tüntetések, harcok 1956-ban Budafokon. (Városházi Híradó, 2006. nov. 24.)
- ◆ Mezgár Lajos közéleti tevékenysége. *Egyháztörténeti Szemle*, 2007/1. VIII. évf.1. sz. 17p.
- ◆ Szociális és karitatív tevékenység – autonóm egyházszervezetben - a fehérvári egyházmegyében, Budafokon (1919-1945). in: *Szociális kérdések és mozgalmak Magyarországon (1919-1945)*. Faludi Akadémia – Gondolat - Barankovics István Alapítvány, Bp, 2008.